

*Л.Л. Юзва,
канд. соціол. наук*

*L.L. Yuzva,
Candidate of Sociol. Sci.*

ЗАЗДРІСТЬ: СОЦІОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ

*Сусід спати не дає: добре живе.
Народне прислів'я¹*

Abstract. The description and the results of a study based on the questioning, in which the questions-indicators of various manifestations of envy were used, are given. It is proved that the questions indicate that 1) envy can be a motivation of various actions of a person, 2) a person can avoid feeling envy, 3) a person can have a sensation of envy.

Сучасну поведінку людини соціологи пояснюють найрізноманітнішими чинниками. Однак, важко пригадати дослідження, в якому б соціальна поведінка пояснювалась наявністю заздрості між людьми. Мало того, що ми живемо в світі, де надзвичайно потужно функціонують поняття "дурного ока", "пристріту", де більшість людей відчувають страх перед ними, існує ще й царина заздрості. Проте це ніяким чином не впливає на зацікавленість сучасних дослідників цим поняттям, незважаючи на те, що доведено могутній вплив заздрості не лише на психологію людини, але і на розвиток країн у цілому. Можливо, проблема полягає в тому, що немає обґрунтованих й апробованих методик вивчення даного феномену, не розроблені індикатори виявлення різноманітних аспектів, проявів, характеристик заздрості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми варто розпочати цитатою з праці Гельмута Шока (Helmut Schoeck) "Зависть: теорія соціального поведіння" (1966 р.): "Враховуючи ключову роль, яку заздрість відіграє в житті людини, ...справді дивовижно, як мало присвячено їй літератури" [1, с. 14]. У своїй однойменній праці автор наводить перелік науковців і письменників, які присвятили тією чи іншою мірою увагу проблемам заздрості. І варто констатувати, що на сьогодні наведений ним перелік фактично не зазнав жодних змін. Френсіс Бекон, Ежен Рег, Макс Шелер – це фактично всі імена, які можна віднести до бібліографічного опису проблеми заздрості в людському та суспільному житті [1, с. 14]. Звісно, окремої уваги потребує сама однойменна праця Г. Шока, оскільки в ній заздрість досліджується всебічно та в соціальному контексті – в царині соціології, іншими словами.

¹ Прислів'я має російський, німецький, англійський еквіваленти, як і більшість прислів'їв, зокрема, присвячених темі заздрості.

Поряд з розглядом теоретичних аспектів проблеми заздрості в суспільному житті, Г. Шок наводить приклади методик, що використовувалися в різний час у соціологічних дослідженнях.

Метою даної статті є зафіксувати (побудувати) й апробувати індикатори виявлення та вивчення різноманітних аспектів, проявів, характеристик заздрості. Завдання, які необхідно розв'язати для досягнення мети: 1) провести пілотажне дослідження (з використанням методу анкетування); 2) визначити, чи працюють використані запитальні техніки як індикатори різних проявів заздрості (на основі величини невідповіді в тому числі); 3) проаналізувати, чи впливає стать на відповіді респондентів; 4) обґрунтувати ефективність застосування індикаторів заздрості на основі проведеного пілотажного дослідження.

Для розв'язання сформульованих вище завдань необхідним є проведення пілотажного дослідження. Було сконструйовано анкету, яка містила три запитання, кожне з яких, відповідно, стало індикатором тієї чи іншої властивості заздрості. Респондентами виступили студенти 4 курсу (20 осіб). Використано метод анкетування.

Однією з найцікавіших постає проблема виявлення мотиву заздрості. Г. Шок зазначає, що приблизно з 1800-х по 1920-і рр. у соціологічних публікаціях вплив та властивості заздрості досліджувались більш вільно та ретельно² [1, с. 43]. Водночас, будь-який представник сучасного суспільства може констатувати, що сьогодні заздрість є ще більше завуальованим явищем – навряд чи знайдеться багато людей, які вільно визначатимуть (і афішуватимуть!) заздрість як мотив власних вчинків. У межах досліджень 60-х рр. ХХ ст. було виявлено, що ефективною є реклама, яка використовує вказівку на людську заздрість суб'єкта [1, с. 43–45]. Даний факт є підтвердженням того, що люди, схильні сприймати подібну рекламу, автоматично можуть визнаватися як такі суб'єкти, для яких заздрість є мотивом тих чи інших їхніх вчинків.

Ґрунтуючись на даному твердженні, респондентам в анкеті було запропоновано таке запитання:

A1. Чи вважаєте Ви, що реклама крісел, слоганом якої є "Вам будуть заздрити від того, що Ви сидите в цьому кріслі!", буде ефективною?

- так, буде ефективною
- ні, не буде ефективною
- НЗ³

Отриманий розподіл відповідей, по-перше, дає допустиму величину невідповіді [2–4%], що вказує, у свою чергу, на те, що запитання "працює" (див. рис. 1). По-друге, можна констатувати, що значний відсоток (63%) респондентів не схильні визнавати та афішувати заздрість як мотив власного вчинку. Тобто, незважаючи на свободу думок та висловлювань, що пропагу-

² Очевидно, в порівнянні з 60-ми рр. ХХ ст., коли, власне, була видана праця Г. Шока.

³ НЗ – стандартне для соціологічних анкет скорочення від "не знаю".

ється в сучасному світі, царина, де править заздрість, лишається досить латентною.

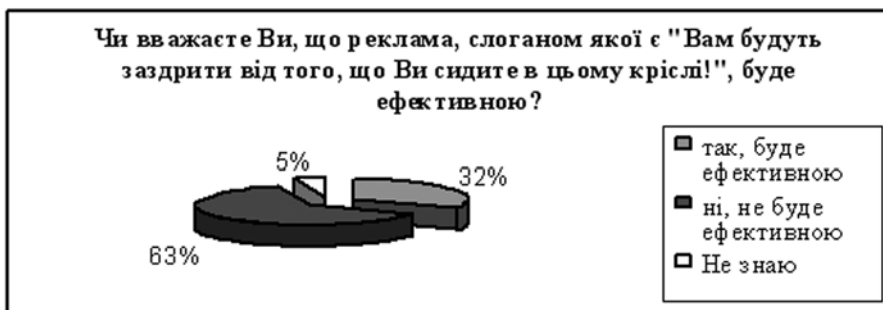

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання А1

Наступне запитання анкети було індикатором уникання заздрості:

А2. Чи вважаєте Ви, що правильним є приховувати своє матеріальне процвітання?

- так
- ні
- НЗ

Ступінь уникання заздрості серед населення виявляють саме за допомоги опитувань громадської думки [1, с. 159]. Зокрема, подібні дослідження проводились у 1955 та 1966 рр. Інститутом громадської думки (Institut für Demoskopie) Німеччини з використанням запитання, аналогічного наведеному вище. У цих дослідженнях ступінь уникання заздрості становив 53% та 63% відповідно⁴ [1, с. 159]. Як можна побачити з розподілу відповідей, 54% вважають правильним не демонструвати рівень свого матеріального добробуту (див. рис. 2). Тобто, можна припустити, що приблизно саме такий відсоток є характерним для ступеня приховування заздрості в суспільстві.

Особливої уваги в даному випадку вимагає високий показник невідповіді (23%). А. К. Замбрицька зазначає, що якщо частка тих респондентів, яким було складно відповісти, становить 15–20%, то дослідники віддають перевагу тому, щоб не проводити додаткових досліджень і не міняти формулювання запитань, а В.Г. Андреев та О.М. Маслова відмічають, що дані щодо "допустимої" величини невідповіді розбіжні: від 15% до 50% [3–4]. У будь-якому разі дану величину невідповіді варто пояснити [2].

² Була зафіксована тенденція підвищення уникання заздрості.

Першою й найбільш ймовірною причиною такого досить високого показника величини невідповіді є статус респондентів, а саме те, що всі вони – студенти комерційного навчального закладу. Тобто, не мають навіть стипендії як мінімального доходу. "Матеріальне процвітання" може екстраполюватись ними лише на доходи батьків, відповідно, власна позиція є досить суб'єктивною, а у великої кількості просто відсутня подібна позиція – це і призвело до того, що значний відсоток отримала альтернатива "Не знаю".

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання А2

Запитання А2 відрізняється, до того ж, від інших тим, що є значна відмінність між відповідями за статтю (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання А2 за статтю респондента, %

		Ваша стать ⁵		ВСЬОГО
		ж	ч	
Чи вважаєте Ви, що правильним є приховувати своє матеріальне процвітання?	так	64,7	5,9	70,6
	ні	11,8	17,6	29,4
ВСЬОГО	Таблиця %	76,5	23,5	100,0

Яскраво відстежується дана відмінність, якщо подивитись розподіл відповідей "так"/"ні" окремо серед жінок та окремо серед чоловіків (див. рис. 3–4).

⁵ Частка жінок, що брали участь у дослідженні, значно більша, ніж частка чоловіків. Така ситуація є характерною для факультетів соціальних наук. Зважування не проводилось.

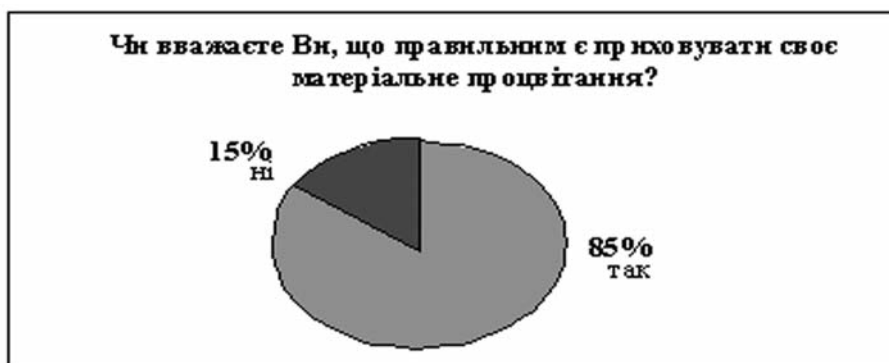

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів-жінок на запитання А2

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів-чоловіків на запитання А2

Відмінність між відповідями жінок та чоловіків є разючою, іншими словами, їхні відповіді кардинально протилежні. Так, якщо 85% серед жінок вважають, що варто приховувати своє матеріальне процвітання, то серед чоловіків – 75% дотримуються прямо протилежної думки. Тут, очевидно, спрацьовують психотипи чоловіка та жінки й знаходить підтвердження теорія щодо того, що саме жінка є в більшості випадків джерелом утворення почуття заздрості, внаслідок чого в неї самої формується загострене почуття страху перед заздрістю інших⁶ [1].

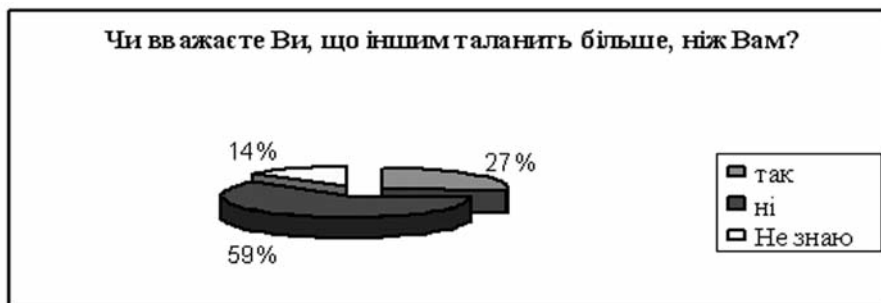
⁶ Найрізноманітніші теоретичні аспекти даного явища описані детально в праці Г. Шока.

Останнє змістовне запитання анкети є індикатором виявлення заздрості в цілому:

A3. Чи вважаєте Ви що іншим таланить більше, ніж Вам?

- так
- ні
- НЗ

Відповіді на дане запитання розподілились таким чином (див. рис. 5).

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання A3

Аналізуючи розподіл відповідей, знову ж, необхідно звернути увагу на досить значний відсоток величини невідповідей (14%). Даний відсоток, як і весь розподіл відповідей, можна пояснити деякою інтенційністю, сенситивністю запитання [5–6]. У цілому, розподіл вказує на те, що 27% респондентів фактично визнають наявність почуття заздрості представлене у латентній (пом'якшеній) формі шляхом використання стилістичної форми "іншим таланить більше". Це значний відсоток. Аналізуючи великий відсоток респондентів (59%), які не визнають наявності почуття заздрості, необхідно зважати, знову ж, на інтенційність запитання.

Хоча в пілотажному дослідженні були поставлені запитання, які використовувалися в дослідженнях 60-х рр. ХХ ст., можна констатувати, що і сьогодні вони "працюють". Адже кожен з випадків високого показника величини невідповіді має своє пояснення, обґрунтування. Тобто, запитання соціологічної анкети справді можуть бути індикаторами: 1) виявлення заздрості як мотиву тієї чи іншої частини вчинків людини; 2) уникання заздрості людиною; 3) виявлення наявності почуття заздрості у людини. Подібне пілотажне дослідження може слугувати анонсом для подальшої розробки такої кількості соціологічних індикаторів вивчення феномену заздрості, які б охоплювали всі аспекти цього явища. Це також спонукатиме до залучення даного поняття до пояснення, зокрема, соціальної поведінки індивідів.

1. Шёк Г. Зависть: теория социального поведения / Гельмут Шёк ; пер. с англ. В. Кошкина ; под ред. Ю. Кузнецова. – М. : ИРИСЭН, 2008. – 544 с.
2. Юзва Л. Л. Ефективність застосування аналізу величини невідповіді як показника валідності запитання : на прикладі запитань запитальника ЄСД / Л.Л. Юзва // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 723. – С. 270–276. (Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи).
3. Замбржицкая А. К. Эмпирическая апробация вопросника в маркетинговом исследовании / А.К. Замбржицкая // Социол. исслед. – 1999. – № 11. – С. 115–116.
4. Андреенков В.Г. Эмпирический базис социологической науки / А.Г. Андреенков, О.М. Маслова // Социол. исслед. – 1987. – № 6. – С. 111–117.
5. Мягков А.Ю. Статистические стратегии чувствительных измерений / А.Ю. Мягков // Социол. исслед. – 2002. – № 1. – С. 111–121.
6. Юзва Л.Л. Запитання соціологічної анкети : запитальні техніки vs чутлив // Укр. соціум – № 2 (16). – 2008. – С. 80–87.